

Fornlämningar i Foss

Arkeologi och förmedling på Tungenäset

Linnea Nordell och Christina Toreld

Manusförfattare Linnea Nordell och Christina Toreld
Layout och grafisk design Gabriella Kalmar
Redigering Gabriella Kalmar
Omslagsfoto Lars Strid
Tryck och distribution Bohusläns museum
BOHUSLÄNS MUSEUM
Museigatan 1, Box 451 19 Uddevalla
tel 0522-656505
www.bohusmus.se

Fornlämningar i Foss

Arkeologi och förmedling på Tungenäset

Under 2005 utfördes de sista arkeologiska utgrävningarna i Foss inför utbyggnaden av väg E6. I samband med detta inbjöds Munkedalsborna och andra intresserade att ta del av arkeologernas arbete i form av visningar och en temavandring. Dessa evenemang genomfördes med stöd av Vägverket Region Väst. Var Du med, eller vill Du veta mer om de aktuella fornlämningarna och hur Du kan hitta till dem på egen hand? Här hittar Du en karta och beskrivningar av de olika platserna.

Nyupptäckt gravfält i Munkedal

När arkeologerna påbörjade sin utgrävning vid Finska barnhemmet i Foss förväntade de sig att de skulle hitta boplatslämningar. De gjorde de, men de hittade också rester av nio gravar: högar, stensättningar och olika varianter av brandgravar. I dessa låg kol och brända ben men även metallföremål som ett dräktspänne och en del av hästens utrustning. Utifrån formerna och fynden kan gravarna dateras till romersk järnålder, de är alltså närmare 2000 år gamla. På boplaten har man hittat lämningarna efter minst ett långhus med tillhörande eldstäder, mattillagningsplatser och gropar. Fynden utgörs av keramikskärvor, brända ben och rester från flintslagning.

Strax intill ligger Saxala gravfält och mycket tyder på att gravfältet sträckt sig ända fram till platsen för de nyupptäckta gravarna och boplaten (nummer 166 på kartan på sidan 5).

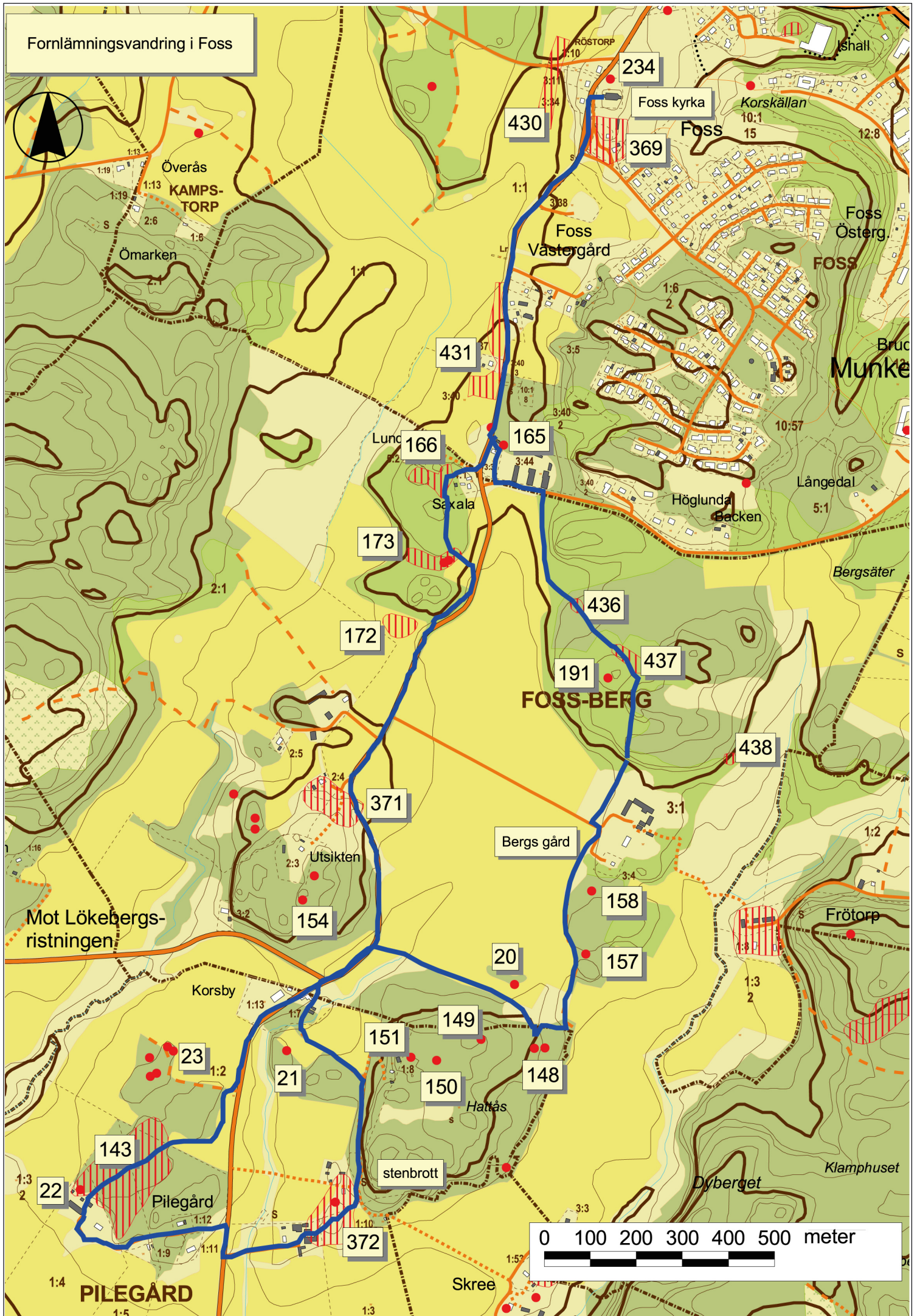
Figur 1. Linnea Nordell berättar om det nyupptäckta gravfältet under eftermiddagsvisningen. Foto: Håkan Petersson.

Den 14 juni 2005 hölls två visningar av utgrävningen.

Sammanlagt kom ca 100 personer! Flera av besökarna hade en relation till Finska barnhemmet och fick nu en chans att se vad som legat dolt under husknuten. Under visningarna fick besökarna tillfälle att gå runt och se hur gravarna och boplaten såg ut under utgrävning. Man fick titta på fynd och ställa frågor till arkeologerna som ledde visningen.

Finska barnhemmet och fornlämningarna har tagits bort inför byggandet av motorvägen, men Saxala gravfält ligger kvar.

Fornlämningsvandring i Foss

Fornvandring i Foss

Den 21 augusti 2005 var det arkeologidag. Vid Foss kyrka samlades 28 personer för att delta i en fyra timmar lång temavandring bland orörda och undersökta fornlämningar kring E6:ans nya sträckning. På kartan ser Du vandringvägen utmärkt med blått. Fornlämningarna är markerade med sitt fornlämningsnummer. De platser som är markerade med en stjärna (*) i texten, är undersökta och borttagna idag.

Figur 2. Deltagarna samlas utanför Foss kyrka. Arkeologerna Linnea Nordell och Christina Toreld håller en introduktion. Foto: Lars Strid.

Foss kyrka, 234 och 369. Foss kyrka har en lång historia. Snorre Sturlasson skriver i sina nordiska kungasagor att kung Östen mördades i trakten och begravdes i kyrkan år 1157. Den medeltida kyrkan har byggts om flera gånger och den kyrka vi ser idag uppfördes under 1700- och 1800-talet.

År 2004 lades golvet i kyrkan om, och då fick arkeologerna tillfället att undersöka de ursprungliga golvnivåerna. På grund av alla ombyggnationer var mycket omrört under kyrkgolvet, men man fick veta mer om kyrkans tidigare konstruktion. Under golvet fanns många fynd, bland annat mynt, pärlor, knappar, kritpipor och djurben. Kung Östens grav hittade man inte, troligen har den blivit borttagen i samband med renoveringar på 1700-talet.

234. Vid en av kyrkogårdsportarna hittades en gravurna 1878. Detta kan tyda på att det funnits en forntida gravplats här innan kyrkan uppfördes.

369. Här har gården Stora Foss legat. Gården finns omnämnd på en Lantmäterikarta från 1793, men gården kan ha äldre anor. De stenmurar och terrasser, som idag finns på platsen är rester från tiden då gården var i bruk.

***430 och *431.** Här påträffades boplatsspår från sen järnålder och tidig medeltid, men spåren var alltför fragmentariska för att kunna undersökas närmre.

***165.** Den så kallade Spelehögen var en stor gravhög från järnåldern. Sägner från 1800-talet berättar att det ur högen hördes nattlig musik, som kunde förtrolla den förbipasserande, så att han blev stående vid högen till soluppgången. Det finns också uppgifter om en tvillinghög, som skall ha legat på andra sidan vägen, men inga spår av den har hittats.

Figur 3. Spelehögen låg upplagd på en bergsknalle. Christina Toreld berättar om utgrävningen. Foto: Lars Strid.

Spelehögen undersöktes 2004 och där kunde arkeologerna hitta spår av flera begravningar. Förutom brända ben efter kremeringarna hittades ett 30-tal glaspärlor av olika form och färg. Pärlorna kan dateras till vikingatid, men begravningarna har skett under tidigare delar av järnåldern.

***436 och *437.** Dessa platser har varit boplatser, där man uppehållit sig i kortare perioder under vår förhistoria, förmodligen under brons- och järnåldern. Det man lämnat efter sig var keramikskärvor, flinta och bränd sten.

***438.** På en liten bergsavsats hittades 15 stensatta gravar. Flera eldstäder framkom också under utgrävningarna. De kan ha använts till att laga mat vid, eller så har de spelat en roll i samband med begravningsritualen. Gravarna är minst 2500 år gamla.

Figur 4. Gruppen samlas framför Bergs gård efter en strapatsrik nedklättring.

Bergs gård. I slutet av en lång allé ligger Bergs gård. Den vackra manbyggnaden uppfördes runt sekelskiftet 1800 och har renoverats under senare tid. Gården har dock äldre anor.

157 och 158. Här hittar vi exempel på två så kallade fornlämningsliknande lämningar. De kallas så därför att arkeologerna är osäkra på vad de egentligen är. 157 påminner om en stensättning och 158 om en hög. Båda kan vara gravformer från brons- eller järnålder, men endast en undersökning kan avgöra om så verkligen är fallet.

148, 149, 150 och 151. Längs nordslutningen av en höjd ligger fem gravar av olika slag. Vid 148 finns en hög och en långhög, vid 149 respektive 150 finns en hög och vid 151 finns en stensättning. Dessa gravtyper hör hemma i sen bronsålder och tidig järnålder.

20. På en berghäll ute i åkern ligger sex skålgropar på rad. Groparna är placerade utmed den lodräta kanten. Skålgropar har knackats in i berghällar under så gott som hela forntiden och har dessutom använts inom folktron in på 1900-talet. De kan ha använts på olika sätt, men just dessa kan ha med de närliggande gravarna att göra. Stenar med skålgropar har påträffats i gravar. Vill Du besöka platsen, var försiktig så att Du inte skadar grödan i åkern!

21. Denna hällristning ligger på en liten bergshöjd. Ristningarna utgörs av två runda skivor och ca tio skålgropar. Platsen kan vara svår att hitta på grund av vegetationen.

Stenbrott. Utmed vägen finns ett gammalt stenbrott. Här har man förmodligen brutit sten till husbehov, till exempel till husbyggnation. Brottet var förmodligen i bruk under 1800-talet och kanske in under tidigt 1900-tal, men alldeles säkert vet vi inte. Stenbrottet är en samfällighet, vilket betyder att flera gårdar ägt marken tillsammans.

*Figur 5. Skogen växte tät kring högen 148.
Foto: Lars Strid.*

372. Pilegårds gårdstomt beskrevs första gången på en lantmäterikarta från 1839. Manbyggnaden som ligger här i dag uppfördes på 1870-talet och här finns även hus av 1910-talskaraktär. Tänk på att fråga ägarna om lov om Du vill titta på gården.

22. I en hönsgård ligger denna skålgropshäll med sex skålgropar. De kan ha ett samband med det närliggande Pilegårdsgravfältet. Fråga ägarna om lov innan Du går in på gårdsplanen.

143. Detta pampiga gravfält kallas för Pilegårdsgravfältet och består av ca 80 gravar. Här kan man se olika gravformer som högar, långhögar och stensättningar. Gravfältet har säkert brukats under en lång tid; från bronsålder fram till sen järnålder. Antagligen finns här fler gravar, som inte är synliga för blotta ögat. Genom gravfältet löper stengärdesgårdar, som fungerat som ägogränsmarkeringar. Gärdesgårdar har anlagts och brukats under en lång tidsperiod, och därför är det svårt att datera dem. Pilegårdsgravfältet är ett av Bohusläns största gravfält!

23. I den täta växtligheten döljer sig tre högar, en stensättning och en skålgropshäll. Fornlämningarna kan ses som en förlängning av Pilegårdsgravfältet och kanske finns det fler gravar i området som vi inte känner till. Gravarna är möjligen samtida med Pilegårdsgravfältet.

154. På höjden ligger två stensättningar, som en gång haft vacker utsikt över dalen. De kan ha anlagts under bronsåldern eller den tidigaste järnåldern. I dag är terrängen otillgänglig och lämningarna kan vara svåra att hitta.

371. Gården Berg har gamla anor i Foss. Den första kända ägarinnan hette Gunhild och levde på 1300-talet. Byn Berg, som första gången markerades på en lantmäterikarta 1762, har lagat på denna plats. 1768 bestod byn av nio byggnader

Figur 6. Utgrävningssytan där gravfältet 173 en gång legat, var fortfarande synlig. Den ovanligt varma dagen krävde sin tribut! Foto: Lars Strid.

enligt kartan. Gården och byn skall ha fått sitt namn efter de berghällar, som omger byplatsen.

172. I åkerslutningen har man hittat avslag och spån av flinta, vilket tyder på att en boplats legat här. Flintspånet, som är ett förarbete till ett redskap, tyder på att boplatsen nyttjats under stenåldern.

***173.** Vid foten av en bergsknalle hittade arkeologerna ett gravfält med 17 stensättningar och en flatmarksgrav. Flatmarksgravar är en gravform som inte har någon markering ovan jord. I flatmarksgraven låg en urna fylld med brända

ben. Ytterligare ett fåtal urnor med brända ben hittades i de andra gravarna. Före arkeologernas undersökningar gick det inte att se gravfältet, men spridda fynd hade gjorts i åkermarken. Gravfältet brukades under yngre bronsålder och äldre järnålder. Pollenanalyser från jorden berättar att ljunghedarna breddade ut sig här på den tiden.

166. Den del av Saxala gravfält som kommer att ligga kvar efter motorvägsbygget består av minst 7 gravar, nämligen ovala och runda högar samt stensättningar. Kanske finns det fler gravar på kullen, som vi inte känner till idag? Antagligen användes gravfältet under brons- och järnåldern.

När man vandrar genom dalgången i Foss slås man av alla gravar och andra lämningar efter särskilt brons- och järnålderns människor. Undersökningarna har visat vilken vikt man lagt vid att bygga monument som minnen över de döda. Även om en motorväg kommer att byggas, finns många av dessa platser kvar att besöka.

Med på vår vandring fanns såväl Fossbor som ditresta, såväl unga som gamla. Under vandringens gång förde vi samtal och diskussioner och fick oss många personliga minnen till livs. Vi hoppas att även många andra vill ge sig ut i landskapet och möta spåren från det förflutna.